Framtider

TIDSKRIFT FRÅN INSTITUTET FÖR FRAMTIDSSTUDIER 3/2010

Tema skatter

3/2010 Tema skatter

Framtider handlar denna gång om skatter. Vi utgår från två trender som bådar gott för framtiden. Att arbetskraft, kapital, varor och tjänster rör sig över nationsgränserna är en källa till ökat välstånd. Att befolkningen åldras är tecken på vår höga välfärd.

Men hur tar man ut skatt på bästa sätt när nationsgränsernas betydelse minskar för handel och investeringar och när arbetskraften rör sig mellan länder? Vad innebär det att människors efterfrågan på god vård och omsorg ökar i takt med att alltfler blir allt äldre?

Skatternas roll och framtida utformning är frågor som ska avgöras av väljarna och deras valda representanter.

Men beslut mår bra av diskussion. En levande framtidsdiskussion behöver ett inflöde av kunskapsunderlag och underbyggda perspektiv. I det ljuset ska det här numret av *Framtider* ses.

Hur svenska skatter ter sig i en globaliserad omvärld, är ett tema i numret. Nina Ewalds behandlar hur pensionssystemet fungerar för den migrerande arbetskraften, och Åsa Hansson diskuterar skatter och svensk konkurrenskraft. Joakim Palme belyser välfärdssystemet och dess finansiering i internationell jämförelse, och diskuterar sedan vilka slutsatser vi sannolikt kan dra inför framtiden.

Att skatter ska vara både rättvisa och effektiva, är en viktig tumregel också för morgondagen. Åsa Gunnarsson ger sin bild av hur svenska skatter framstår i ett genusperspektiv. Hur man i nationalekonomisk forskning studerar optimal beskattning presenteras av Thomas Aronsson, Spencer Bastani och Sören Blomquist. Daniel Hallberg reflekterar över vad tjänstepensionernas konstruktion betyder för människors möjligheter att arbeta längre. Hur media påverkar våra värderingar om skatter, utreds av Dino Viscovi.

Vi har också bjudit in Kjell-Olof Feldt och Bengt Westerberg som båda medverkade till den förra stora skattereformen. Nu blickar de framåt och pekar ut vad de anser vara viktiga framtida skatteåtgärder. Anne-Marie Pålssons essä sätter dagens svenska skattesystem i konstitutionell belysning.

Skatter var en viktig fråga i årets valrörelse och mycket tyder på att de kommer att vara det även i nästa.

Peter Johansson
Gästredaktör

Framtider ges ut av *Institutet för Framtidsstudier* och utkommer med fyra nummer per år
Prenumerationsavgiften 100 kronor (varav moms 5,66 kronor) per år, inbetalas på postgiro 701633-0. Ange namn och adress.

Framtider distribueras gratis (i ett exemplar) till folkbibliotek samt till bibliotek vid gymnasier och folkhögskolor i Sverige.
Ansvarig utgivare: Joakim Palme
ISSN: 0281-0492
Redaktion: Susanne Alm, Lena Eriksson, Daniel Fredriksson, Sabina Nilsson, Mattias Tydén, Hanna Zetterberg Struwe och Leif Åberg
Grafisk form: Johan Cnattingius/ www.kingston.se
Tryck: Printcenter AB, Stockholm, 2010

Adress: Institutet för Framtidsstudier, Box 591, 101 31 Stockholm
Besöksadress: Holländargatan 13, Stockholm
Tel: 08-402 12 00, Fax: 08-24 50 14
E-post: info@framtidsstudier.se
Hemsida: www.framtidsstudier.se

BILD: KRISTOFFER NILSON.

I detta nummer återger vi verk av konstnären Kristoffer Nilson. Hans utgångspunkt är standardiserade former – i detta fall skatteblanketter som tömts på sin informativa text. Curator Mats Stjernstedt skrev i samband med Nilsons utställning 2009 på Galleri Ping Pong i Malmö:

”Blanketter rymmer alla, även som oskrivna blad, en potentiell betydelse. De utgör mönsterbildningar, schematiska symboler i vilka vi utläser en byråkratis strävan efter att utöva ordning och kontroll, samt denna anonyma och svårplacerade auktoritets subtila maktspråk. Då Kristoffer Nilson i själva kopieringsakten berövar blanketten all tryckt och skriven information försvinner också det betydelsebärande för en betraktare. Vad som kvarstår är en form utan innehåll. En instrumentell bild som befinner sig i upplösning någonstans mellan det föreställande och det abstrakta.”

Kristoffer Nilson är utbildad vid Konstfack i Stockholm och har medverkat i ett flertal svenska och internationella utställningar. Han representeras av Galleri Flach+Thulin, Stockholm.

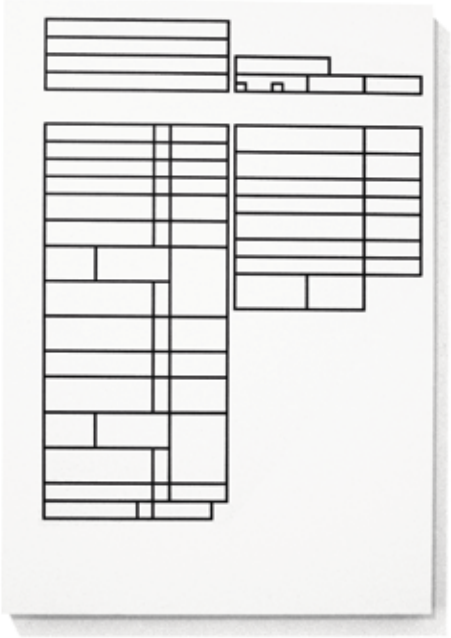

FOTO: IF/BILD.

4. Globaliseringen och skattesystemet i Sverige
Åsa Hansson om att kombinera välfärdsambitioner och konkurrenskraft

5. Har vi råd att försumma de äldres kompetens?
Grupperna som finansierar välfärden blir allt mindre, framhåller Daniel Hallberg

6. Välfärdssystemens finansiering i framtiden
Joakim Palme diskuterar en möjlig förändring av skattesystemet

9. Skattesystemet är designat för män
Åsa Gunnarsson om hur skattemodeller påverkar kvinnor och män

13. Sextrakasserier och hushållstjänster
Anna Gavanas om städbranschens dolda sida

14. Förenkla skattesystemet – Återgå till enhetlig moms
Kjell-Olof Feldt och Bengt Westerberg ger var sitt recept för framtidens skattepolitik

18. Vad är optimal beskattning?
Thomas Aronsson, Spencer Bastani och Sören Blomquist om ett skattepolitiskt dilemma

22. Ska det privata pensionssparandet gynnas?
Nina Ewalds diskuterar pensionssystemets brister i en internationaliserad värld

25. Den svårfångade opinionen. Har medierna någon betydelse?
Medierna sätter agendan, menar Dino Viscovi

30. I korthet
32. Framtider Essä: Anne-Marie Pålsson om skatterna och grundlagen
34. Framtidsfrågan: Hur bör framtidens skattesystem se ut?
35. Forskarprofilen: Elisa Baroni

Omslag: Kristoffer Nilson.

Globaliseringen och skattesystemet i Sverige

Hur ska det svenska skattesystemet utformas för att kombinera välfärdsambitioner med konkurrenskraft?

Av Åsa Hansson.
Åsa Hansson är lektor i nationalekonomi vid Lunds och Köpenhamns universitet.

Globaliseringen har gjort oss mer beroende av hur andra länder bedriver sin politik. Detta gäller inte minst skattepolitiken. Det har blivit mer kostsamt att skattefinansiera verksamheter eftersom i synnerhet kapital, men i viss mån även arbetskraft, tenderar att flytta dit avkastningen efter skatt är som högst. För att Sverige ska kunna behålla sin omfattande skattefinansierade välfärd är det ytterst viktigt att skattesystemet blir internationellt hållbart.

I mångt och mycket handlar det om att locka hit investeringar och skapa arbetstillfällen. Sverige är attraktivt och har en välutbildad arbetskraft samt tillgång till väl fungerande infrastruktur och avancerad teknik. Utmaningen ligger i att utnyttja konkurrensfördelarna och samtidigt minimera de negativa aspekterna av ett högt skattetryck.

Av de totala skatteintäkterna kommer 60 procent från skatt på arbete, 29 procent från skatt på konsumtion och 11 procent från skatt på kapital.

Även om kapitalskatterna ger relativt blygsamma skatteintäkter har de stor inverkan på ekonomin. De består i princip av bolagsskatten och skatter på ägt kapital. Bolagsskatten är viktig för var företag väljer att lokalisera sin verksamhet och således för var jobben hamnar och för den så betydelsefulla intäktskällan skatt på arbete. Ägarskatterna påverkar vem som äger tillgångarna i ett land samt hur vi sparar.

Av de totala skatteintäkterna kommer 60 procent från skatt på arbete, 29 procent från skatt på konsumtion och 11 procent från skatt på kapital.

Sverige har en bolagsskatt i nivå med EU-snittet men en hög beskattning på ägande internationellt sett. Detta gör att det relativt sett blir dyrare för svenskar i Sverige att äga tillgångar än för utlänningar, och att vi därför äger och sparar mindre.

Spelar det någon roll om företag i Sverige ägs av svenskar eller utlänningar, eller om vi sparar eller förlitar oss till den internationella kapitalmarknaden? Det är omtvistade frågor.

Att vi har sämre tillgång till inhemskt kapital påverkar dock möjligheten för små företag att etablera sig och växa. Det finns även en tendens att utlandsägda företag i större utsträckning flyttar från Sverige. Att färre företag skapas och stannar i Sverige hämmar naturligtvis skapandet av nya jobb och därmed även skatteintäkterna från arbetsinkomster.

En sänkning av kapitalskatterna skulle sannolikt uppmuntra till fler investeringar i Sverige och fler nya arbetstillfällen. Eftersom kapitalskatterna ger relativt små intäkter, skulle en sänkning antagligen inte medföra förlorade skatteintäkter. Sänkningen skulle kompenseras av ökad investeringsvolym och fler arbetstillfällen. ■

FOTO: CHIP HENDERSON/INDEX STOCK–SCANPIX.

Har vi råd att försumma de äldres kompetens?

Hur ska välfärden finansieras med en åldrande befolkning? Problemet är egentligen inte att antalet äldre personer ökar utan att andelen i förvärvsaktiv ålder minskar i befolkningen. Det innebär att gruppen som finansierar välfärden genom sitt förvärvsarbete minskar i förhållande till gruppen med ökat stödbehov. Så ser det ut både i Sverige och i övriga Europa.

Av Daniel Hallberg.
Daniel Hallberg är nationalekonom och forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

Diskussion pågår om vilka åtgärder som behövs för att få ekvationen ”större grupp äldre/mindre grupp förvärvsarbetande” att gå ihop. En knäckfråga är hur vi får fler i arbete och på så sätt ökar skatteintäkterna. Exempelvis nämns höjd pensionsålder.

Gynnar våra förmånssystem och deras finansiering en utveckling i den riktningen? För skatteforskningen är det en central fråga.

Ett syfte med pensionsreformen 1994 var att göra pensionsåldern mer flexibel. Genom att låta en persons livsinkomster starkare påverka den allmänna pensionen ökade incitamenten till arbete och senarelagd pension.

Men de framförhandlade tjänstepensionerna som täcker in merparten av arbetsmarknaden kan också vara betydelsefulla, inte minst eftersom de i vissa fall påverkar arbetsgivarens kostnader och incitament att behålla äldre arbetskraft. Det finns inslag i avtalen om tjänstepension som skapar drivkrafter för arbetsgivaren att avsluta anställningen i förtid genom att ge en förmånlig avtalslösning.

I ett förmånsbestämt pensionssystem grundas pensionspremien som arbetsgivaren betalar för tjänstepensionen – grovt sett – på tre faktorer: den anställdes senaste löner, hur länge denne har arbetat och hur långt det är kvar till pensionering. Det betyder vanligtvis att löneökningar medför höjda premier och att premierna stiger med åldern. Det uppstår en åldersprogressivitet i de totala lönekostnaderna för arbetsgivarna.

Störst blir effekten för anställda med löner över taket i socialförsäkringen. De är ofta högutbildade och har arbetsuppgifter och hälsa som gör dem särskilt lämpade för en förlängd yrkeskarriär.

Därmed är inte bara reformeringen av den allmänna pensionen utan även av avtalspensionerna och metoderna för hur de finansieras exempel på frågor som tål att diskuteras noga i ljuset av Sveriges åldrande befolkning. Eftersom avtalssystemen är föremål för stora skattesubventioner, borde arbetsmarknadens parter avkrävas ett större ansvar för att den mest erfarna arbetskraften verkligen blir kvar på arbetsmarknaden. ■

Välfärdssystemens finansiering i framtiden

Det är hög tid att reformera skattesystemet i Sverige. I alla fall om vi vill parera konsekvenserna som den åldrande befolkningen för med sig. Att minska de sociala investeringarna på kort sikt lönar sig dåligt. Siktet borde vara inställt på att öka intäkterna genom att säkra skattebaserna på 2020-talet och framåt.

Av Joakim Palme.
Joakim Palme är vd för Institutet för Framtidsstudier.

En kniptångsmanöver är i rörelse mot välfärdssystemens finansiella grund: i takt med att finansieringsbehovet stiger tycks det bli svårare att ta ut skatt.

Givet de politiska partiernas alla åtaganden gentemot de äldre – om pensioner, sjukvård och äldreomsorg – innebär den åldrande befolkningen en mycket stark press på de offentliga finanserna. Vi vet också att människors förväntningar på bättre service och vård ökar med tiden. Samtidigt har globaliseringen av ekonomin lett till att våra skattebaser blivit alltmer rörliga och svåra att effektivt beskatta.

Det reser frågor om omfördelningens politiska ekonomi. Dels handlar det om förutsättningarna för produktion av varor och tjänster, dels efter vilka principer frukterna av produktionen skall fördelas.

Vilken roll skall de lagstadgade trygghetssystemen spela för hur vi försäkrar olika risker över livscykeln? Vid sidan av statens och kommunernas åtaganden betyder kollektivavtalen, företagen, försäkringsbolagen, frivilligsektorn och familjen mycket för att hantera risker för individen.

Ingen av dessa sfärer undgår dock att påverkas av befolkningens åldrande. Vi kan inte trolla bort de ökande kraven på omfördelning bara genom att flytta ansvaret från en sfär till en annan. Däremot kan vi sträva efter att de olika sfärerna samspelar för individ och samhälle på ett positivt sätt.

Ännu viktigare i sammanhanget är frågan hur offentliga och privata åtaganden samspelar med människors ekonomiska livscykel; hur vi arbetar, sparar, investerar och konsumerar under olika skeden. Den exakta utformningen av systemen avgör om de blir hållbara ekonomiskt, men också socialt och politiskt.

En hållbar framtidsstrategi kräver därför ett samlat grepp om incitamenten, investeringarna, infrastrukturen och sysselsättningsmöjligheterna som struktureras av såväl skatte- som trygghetssystem i kombination med andra åtaganden. Det handlar konkret om att arbete

skall belönas och inte bestraffas. Universella bidrag undviker att skapa de fattigdomsfällor som behovsprövade bidrag gillrar. Inkomstrelaterade trygghetssystem belönar den som arbetar med bättre försäkring.

För att göra människor anställningsbara behöver dock samhället, företagen och de enskilda individerna investera i kunnande och färdigheter. Det måste finnas en social infrastruktur för människor som vill kombinera jobb och familj – men allra först måste det förstås finnas jobb att söka.

När vi blickar framåt är våra tidigare erfarenheter av att organisera och finansiera förmånssystem en bra utgångspunkt. Vi kan jämföra olika välfärdsmodeller och studera deras effekter, och analysera konsekvenserna av hur våra framtida handlingsalternativ fungerar i praktiken.

Regelverken på familjepolitikens område kan få exemplifiera hur olika välfärdsstatsmodeller hänger ihop med olika familjepolitiska modeller.

För länderna med det vi brukar kalla *grundtrygghetsmodellen* (exempelvis USA) är det avsaknaden av stora familjepolitiska satsningar som är mest utmärkande. De som klassificeras i den statligt korporativa modellen (som Tyskland) förenar i allmänhet detta med familjepolitiska stödformer som bygger på den *manliga familjeförsörjarmodellen*. Länderna i standardtrygghetsmodellen (bland annat Sverige) har utformat familjestöd som ger andra typer av incitament och resurser främst när det gäller kvinnors förvärvsarbete; de kan därför kallas *tvåförsörjarmodellen*.

Kvinnor har väsentligt högre deltagande i arbetskraften i länder med tvåförsörjarmodellen, vars trygghetssystem ger tydliga incitament och resurser till detta. Särbeskattning av makars inkomster ger inte den typ av straffskatt som är förknippad med sambeskattning i andra modeller. Föräldraförsäkring är visserligen betald ledighet från arbetsmarknad, men skapar – inte minst med sin tydliga inkomstrelatering – incitament till förvärvsarbete. Kvoterad föräldraförsäkring skulle vara ett viktigt steg mot en fullödig familjeförsörjarmodell, och subventionerad barnomsorg gör det lönsamt för kvinnor att förvärvsarbeta.

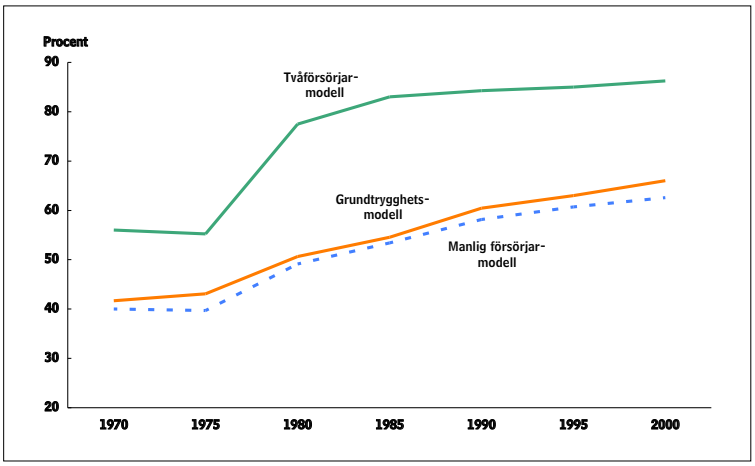

Arbetskraftsdeltagandet bland kvinnor i fertil ålder (20–44 år) i olika familjepolitiska modeller.
Källa: Luxembourg income study och Social citizenship indicator program.

Universella barnbidrag skapar inte den typ av fattigdomsfällor som är förknippade med behovsprövade förmåner för ”de fattiga”. I behovsprövade system tappar nämligen den som höjer arbetsinkomsten sitt bidrag.

Modellerna uppvisar också andra skillnader. Länderna med den manliga familjeförsörjarmodellen visar klart lägre födelsetal än de som tillämpar de två andra modellerna. Här är det förstås reproduktionen av arbetskraften på lång sikt som äventyras. När vi tittar på fattigdomen bland barnfamiljerna är mönstret ett annat: fattigdomen är störst med grundtrygghetsmodellen och lägst i länder med tvåförsörjarmodellen där barnfamiljerna har två inkomster. Länderna med den manliga familjeförsörjarmodellen hamnar i en mellanposition.

Slutsatsen är att det inte räcker att stödja barnfamiljerna. Det avgörande är *hur* man gör det.

En annan slutsats är att vi har stor handlingsfrihet att på olika sätt utforma de lagstadgade systemen för att hantera riskerna som människor möter över livscykeln.

Men för att få grepp om vårt framtida hand-

För att göra människor anställningsbara behöver samhället, företagen och de enskilda individerna investera i kunnande och färdigheter. Det måste finnas en social infrastruktur för människor som vill kombinera jobb och familj – men allra först måste det förstås finnas jobb att söka.

Inför nästa årtionde är det hög tid att reformera inte bara skattesystemet, utan också vårt sätt att använda intäkterna.

lingsutrymme behöver vi också reflektera över vilka drivkrafter och bromsklossar som har betydelse för välfärdssystems utformning och finansiering. Här finns det goda skäl att skilja på inhemska och externa faktorer.

Medan de inhemska faktorerna tycks viktigast för vad som händer på förmånssidan, framstår de externa faktorerna som viktigast för finansieringen. På sikt kan förändringar på finansieringssidan få konsekvenser också för förmånerna. Men än så länge är det paradoxalt nog så att de ”stora” nordiska välfärdstaterna har lättast att ta ut skatter som räcker till för utgifterna.

Den nordiska så kallade tvåförsörjarmodellen förutsätter en väl utbyggd barnomsorg.

FOTON: JOHAN BÄVMAN/SYDSVENSKAN–IBL

Trenden mot ökad ekonomisk integration i världen och ökad rörlighet för skattebaserna innebär dock begränsad handlingsfrihet för hur vi faktiskt utformar såväl de lagstadgade systemen som de privata kollektivavtalade och individuella systemen. Det stärker motiven att ha en tydlig koppling mellan de avgifter människor betalar in och den försäkringsnivå de får.

En första viktig rekommendation är därför att säkerställa incitamenten i alla lagstadgade och skattesubventionerade system. Avvägningen mellan lagstadgade system och andra system handlar främst om hur man balanserar mellan fördelningsmässiga hänsyn och ambitionen att låta individer och avgränsade kollektiv fatta egna beslut om hur de vill hantera risker.

En andra rekommendation är att trygga skattebaserna genom massiva investeringar i utbildning, inte minst på medellång sikt. Utformningen av arbetskraftsmigration och familjepolitik är också viktiga för att säkerställa skattebasen på kort och lång sikt.

En tredje rekommendation är att öka samarbetet inom EU om skattesatser för företagsbeskattning och kapitalbeskattning. Det behövs för att dämpa den skattetävlan som utbrutit mellan länder. (Dessutom kan man alltid utnyttja att fastigheter är en notoriskt trögrörlig skattebas.)

För att nå dessa syften behövs reformer. Ser vi tillbaka är det också uppenbart att efterkrigstidens brytningstider inom socialpolitiken fått konsekvenser för finansieringen.

Såväl skattestrukturen som enskilda skattesatser har successivt förändrats när det införts statliga öronmärkta skatter, konsumtionsskatter, arbetsgivaravgifter, höjda kommunala skatter, sänkta marginalskatter och breddade skattebaser. Systemen har börjat anpassa sig till de åldrande befolkningarna, och exempelvis pensionsreformen har inneburit att avgifterna låsts men även att egenavgifter införts.

Inför nästa årtionde är det hög tid att reformera inte bara skattesystemet, utan också vårt sätt att använda intäkterna. Därför behöver vi förbättra kunskapsunderlaget om hur utgifter och intäkter samspelar med varandra. Först då kan vi utnyttja det handlingsutrymme som faktiskt finns. ■

KÄLLA: EQUAL SUFFRAGE LEAGUE OF VIRGINIA. TACK TILL LIBRARY OF VIRGINIA.

Skattesystemet är designat för män

Dagens skattesystem befäster den ekonomiska skillnaden mellan kvinnor och män. Den ideologi som formar vårt skattesystem strävar efter låga, icke-progressiva skatter på arbete, ännu lägre skatter på kapital och bolag, ingen förmögenhetsskatt och enhetlig mervärdesskatt på alla varor och tjänster. Eftersom män har högre arbetsinkomster, är mycket rikare och äger bolag i större utsträckning än kvinnor så är det här en skattepolitik som gynnar män, hävdar rättsvetaren Åsa Gunnarsson.

Av Åsa Gunnarsson.
Åsa Gunnarsson är professor i rättsvetenskap med särskild inriktning på skatterätt vid juridiska institutionen, Umeå universitet.

Vårt skattesystem bygger på en arbetsdelning med starka historiska och kulturella rötter där männens arbete värderats i den offentliga ekonomin medan kvinnors bidrag till familjens och samhällets välfärd genom arbete i hemmet aldrig erkänts ha ett ekonomiskt värde. Det förstärker kvinnors beroende av ekonomiskt bistånd. Det är dags att denna grundläggande jämställdhetsfråga kommer på bordet i framtidens skattereformer.

Kampen för jämlikhet, självständighet och demokrati i världen har många gånger riktats mot skatteförtryck eller skatteprivilegier i olika former. Att den brittiska kolonialmakten på 1770-talet behöll sin orättvisa tull på te var förmodligen droppen som utlöste den amerikanska revolutionen, med början i Bostons hamn. Nu för tiden formas synen på skatterättvisa av den ideologiska kampen om hur vi ska finansiera social trygghet samtidigt som vi värnar om både ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling.

En dimension av skatterättvisa som däremot inte är särskilt erkänd är att skattesystemets utformning har stor betydelse för att uppnå ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män. I kvinnors kamp för lika medborgerliga fri- och rättigheter har skattemotstånd ibland använts som maktmedel. De brittiska suffragetterna uppmanade i början på 1900-talet till civil olydnad. Det raka budskapet var att så länge kvinnor inte hade rösträtt och rätt till politisk representation så skulle kvinnor inte heller betala skatt.

Att skattevägra är en utmaning mot statens maktutövning och möjlighet till expansion. Den konservative 1700-talsfilosofen Edmund Burkes träffsäkra påstående att ”det är statens intäkter som utgör staten” synliggör skatternas centrala funktion i bildandet av stater. Den suveräna makten utövades genom skatter långt innan statens beskattningsrätt instiftades i lag. Skatter har haft stor betydelse för hur medborgarskapet i staten formats genom historien.

Antikens skattelagar var fokuserade på att konstituera familjen som skattesubjekt. Fria män var i romarriket de enda som kunde åtnjuta medborgarskap, och genom detta gavs de rättslig myndighet för alla personer i det egna hushållet.

Patriarkala normer om mannen som familjeförsörjare, och gemensam beskattning av makar och andra medlemmar av ett hushåll, präglar

Det är inte valet mellan fritid och arbete som är avgörande för arbetsutbudet i en barnfamilj. I stället står valet mellan betalt och obetalt arbete, det vill säga marknadsarbete och hushållsarbete.

fortfarande många länders skattesystem. Att kvinnans produktion, reproduktiva kapacitet och ägande kontrollerats av mannen, har förstås haft avgörande inflytande på kvinnors ekonomiska, politiska och sociala medborgarskap.

En av de allra äldsta skatteteoretiska diskussionerna handlar om vad som anses konstituera skatteförmåga. Är det rättvisare att beskatta varje individ för sig eller är det hushållets samlade skatteförmåga som ska bedömas? Det är centrala frågor i diskussionen. När kvinnors ekonomiska jämställdhet förts in som en politisk och teoretisk aspekt på skatterättvisa så har alla analyser pekat i samma riktning: att gemensam inkomst- och förmögenhetsbeskattning hämmar kvinnors möjlighet att skapa en tillvaro av ekonomisk självständighet.

Denna insikt förstärks när man tar del av den omfattande forskningen om hur skatter påverkar hushållens arbetskraftsutbud. I den standardmodell som dominerar synen på hushållens betydelse för produktivitet och förmögenhetstillväxt är individens egennytta styrande för vad som utgör ett rationellt val mellan arbete och fritid i hushållen. Den som har högst inkomst i familjen styr också valet mellan arbete och fritid för den som har lägst inkomst. Om skatterna på arbetsinkomster blir alltför höga, väljer individen med den högsta förvärvsinkomsten i en tvåförsörjarfamilj att öka mängden fritid, samtidigt som det blir ekonomiskt gynnsamt för hushållet om den som tjänar mindre yrkesarbetar mer än tidigare.

Standardmodellen visar trots allt att det finns starka ekonomiska beroendeförhållanden inom familjen. Lägger man sedan till ett genusperspektiv så ser man att det inte är valet mellan fritid och arbete som är avgörande för arbetsutbudet i en barnfamilj. I stället står valet mellan betalt och obetalt arbete, det vill säga marknadsarbete och hushållsarbete. Detta val är könsdelat och har avgörande betydelse för graden av kvinnors arbetskraftsdeltagande.

Att teorin stämmer med praktiken visade sig när större delen av sambeskattningen av makar slopades 1971. Sambeskattningen var utformad så att makarnas inkomster lades ihop för att sedan klyvas i två lika stora delar som beskattades av vardera maken. Eftersom inkomstskatten då var kraftigt progressiv, innebar inkomstklyvningen att den som hade högst inkomst minskade sin marginalskatt. Det traditionella mönstret med mannen som familjeförsörjare som fortfarande rådde i 1970-talets Sverige betydde att många gifta kvinnor var hemmafruar eller hade mycket små inkomster. Sambeskattningen gav gifta män en mycket lägre inkomstskatt än de skulle ha haft med en individuell beskattning.

Skattereformen 1971 innebar att männen fick en kraftig inkomstskattehöjning. Följaktligen blev det billigare för familjeekonomin att fruarna började förvärvsarbeta i högre grad.

Avskaffandet av sambeskattningen bidrog starkt till att förbättra den ekonomiska jämställdheten när den så tydligt höjde värdet av kvinnors förvärvsarbete. Den nya individuella beskattningen banade förmodligen väg för satsningen på en utvecklad, offentlig barnomsorg och en generös föräldraförsäkring. Att skatte- och transfereringssystemet betraktar kvinnor som individer och arbetstagare, inte som fruar eller mödrar, är nog den viktigaste förklaringen till att svenska kvinnor förvärvsarbetar i nästan lika hög grad som svenska män. Kvinnors medborgarskap är således självständigt i fråga om sociala skyldigheter och rättigheter och starkt knutet till arbetslivet.

Sverige har i flera decennier av omvärlden beskrivits som den kvinnovänliga välfärdsstaten. Det är uppenbart vid en internationell jämförelse att graden av kvinnors arbetskraftsdeltagande hänger ihop med hur mycket sambeskattning som finns kvar i olika skattesystem.

Ändå finns det fortfarande stora ekonomiska skillnader i Sverige mellan män och kvinnor. Män har högre inkomst av anställning, vilket brukar förklaras med att kvinnor har kortare arbetstid och främst arbetar inom den lågavlönade, kvinnodominerade offentliga sektorn. Män bedriver

FOTO: OLLE WESTER/SCANPIX.

Skattereformen 1971 gjorde det lönsamt för kvinnor att gå ut på arbetsmarknaden och innebar slutet för ”hemmafruepoken”.

också näringsverksamhet i större utsträckning än kvinnor, och dessutom uppvisar kvinnors och mäns företagande stora skillnader när det gäller ägande, kapital och företagsformer.

Kvinnliga företagare saknar ofta eget eller lånat kapital, vilket påverkar deras möjligheter till expansion. De utnyttjar expansionsfonder, periodiseringsfonder och liknande skattemässiga möjligheter till resultatreglering i betydligt lägre grad än manliga företagare och är oftare ensamföretagare och tjänsteproducerande. Kvinnor driver ofta så kallade levebrödsföretag som sällan utvecklas och blir tillväxt- och innovationsdrivande företag. De tillmäts ofta en osjälvständig ställning i familjeföretag, vilket medför att de inte ses som jämlika delägare utan som medhjälpande makor – en konstruktion som framför allt skatterätten bidragit till. Kvinnor som företagare, kapitalägare och investerare problematiseras ofta som ovilliga att ta ekonomiska och juridiska risker. Det kan påvisas i allt från hur de deklarerar sin näringsverksamhet till hur de investerar, belånar eller placerar i kapitaltillgångar.

Genusvetenskapliga analyser hävdar att det inte finns något naturligt i hur vår världsbild delas upp i en offentlig respektive en privat sfär, där det manliga livet pågått i det offentliga rummet och det kvinnliga i det privata. Den vanliga politiska och vetenskapliga föreställningen är att hushållens välfärd byggs upp av inkomster från den offentliga ekonomin som består av marknadsproduktion och den statliga eller kommunala budgetens transfereringar. Hushållens egen produktion av välfärd, som uppkommer genom att det här sker ett utbyte av

BILD: KRISTOFFER NILSON.

tid, pengar och omsorg, betraktas som den privata ekonomin. Värdet av hushållsproduktionen erkänns inte och ingår följaktligen inte i BNP, vilket i grunden påverkar skatterättens förutsättningar.

Denna genuspräglade uppdelning mellan offentlig och privat ekonomi får konsekvenser för grundläggande frågor om vad som ska och inte ska beskattas, av vem och på vilka grunder. Det får också betydelse för hur transfereringssystemet är konstruerat i relation till skattesystemet. Eftersom hushållsproduktionen faller utanför den offentliga ekonomin erkänner inte heller skatte- och transfereringssystemet en stor del av kvinnors bidrag till välfärden. Det både förstärker och skapar ett beroende av ekonomiskt bistånd. Kvinnors arbete i hemmet, som är mer omfattande än männens särskilt när barnen är små, upparbetar inga inkomstrelaterade rättigheter som pension eller andra socialförsäkringar. För att kompensera denna otrygghet krävs oftast att den offentliga budgeten ökar de bidrag som inte är inkomstprövade, såsom barnbidraget.

> Kvinnor som företagare, kapitalägare och investerare problematiseras ofta som ovilliga att ta ekonomiska och juridiska risker.

Min analys av vad som utgör en rättvis personbeskattning och socialt rättvisa transfereringar av bidrag till hushållen går på tvärs mot de etablerade skattereformspaket som är under diskussion eller på väg att genomföras i OECD-länderna. Vi måste ha skatter som höjer värdet på kvinnors förvärvsarbete på ett liknande sätt som 1971 års avskaffande av sambeskattning gjorde.

I stället för fortsatta reformer som strävar efter låg och linjär skatt på arbetsinkomster och ännu lägre skatter på kapital– och bolagsinkomster, skulle det vara rättvisare för de flesta kvinnor med en progressiv, individuell inkomstskatt som omfattar både inkomster av kapital och av arbete. Rättvisan skulle förstärkas om inkomstskatten kombinerades med sociala bidrag som inte är baserade på hushållens gemensamma inkomster och som inte heller inkomstprövas. ■

Sextrakasserier och hushållstjänster

Skatteavdragen för formellt reglerade hushållstjänster diskuteras flitigt. Men vem bryr sig om dem som arbetar i den informella, ”svarta” ekonomin och deras villkor?

Hushållstjänster är en expanderande bransch till följd av skatteavdrag, hushållens ändrade prioriteringar, privatisering inom offentlig sektor samt en mer flexibel arbetsmarknad. Den formella ekonomin är i symbios med den informella ekonomin och dess sociala nätverk, entreprenörer och underleverantörer. Konsumenter och arbetsgivare söker ofta efter den billigaste arbetskraften, till exempel bland migranter som saknar medborgerliga och arbetsmarknadsmässiga rättigheter.

För migranterna själva kan hushållstjänstarbete vara en mellanstation på vägen till annat arbete, men även en återvändsgränd kantad av social isolering, exploatering, rättslöshet och sexuella trakasserier.

Jag har nyligen intervjuat aktörer i Stockholms informella och formella städbransch; elva städare och representanter för sju företag och tolv organisationer som arbetar med ”papperslöshet”, fackliga frågor, migranter och hemlöshet.

Tidigt i fältarbetet slog det mig att hushållstjänstarbetares internetannonser ofta avslutas med frasen ”endast seriösa svar”. Det finns förmodligen en enkel förklaring: kunders återkommande krav på sexuella tjänster i samband med städning.

Sociologen Bridget Anderson har i en bok belyst att det är vanligt i hela Europa med tillägget ”no sex” i städannonser. Fastighetsanställdas förbund, den internationella arbetarorganisationen ILO och det internationella nätverket RESPECT för migrerande hushållstjänstearbetare har uppmärksammat sexuella trakasserier och underbetalning.

Mina intervjuer i Stockholm uppdagade förbluffande beteenden. Människor berättar om kunder som gjort sexuella närmanden. De kan börja med att ge komplimanger och bjuda på drinkar men ibland blir det mer drastiskt. Eva berättade om en kund som hade öppnat dörren iklädd badrock. När hon påbörjat städningen stod kunden plötsligt naken och spelade porrfilm på teveskärmar i varje rum i lägenheten. Andra berättar om flera personer per dag som frågar om sextjänster, och vissa ringer om och om igen.

En hushållstjänstarbetare som annonserat på nätet berättade att 80 procent av dem som kontaktade henne gjorde sexuella inviter. En del erbjuder extra betalning om man kommer lättklädd, ”har det lite mysigt” eller erbjuder ”massage”. Flera intervjupersoner vittnar om kunder som vägrar betala för utförd städning om inte sexuella tjänster ingår i köpet. Det är dessutom vanligt att kunder väljer bort hushållstjänstarbetare som vägrar utföra sexuella tjänster, berättar de.

Det går inte att dra generaliserande slutsatser utifrån det fåtal intervjuer jag gjort. Man kan ändå konstatera att personer i den informella hushållstjänstbranschen dagligen går till arbetet med en osäkerhet om vad eller vem som väntar dem. De intervjuade berättar om kunder som utnyttjar att många arbetare på informella marknader är migranter som är i underläge på grund av språkförbistring, begränsade rättigheter och lite kontakt med svenska myndigheter. I synnerhet ”papperslösa” människor är ”fritt byte”; de utsätts för påtryckningar och kan inte gå till polisen.

Rasism är en del av arbetsvillkoren för Sara från Eritrea. När kunder fått kännedom om hennes afrikanska bakgrund är de antingen inte längre intresserade av att anlita henne eller så börjar de förhöra sig om sexuella tjänster.

– De tycker att vi som är svarta, det kan vi göra. Om jag tackar nej så är de inte intresserade: ”Om du ändå ska städa så kan du väl göra det där, vad är problemet?”

Klyftorna ökar i den globaliserade ekonomin och migranter tenderar att behandlas som en reservpool av exploaterbar arbetskraft – både i Sverige och i världen i övrigt.

Trots en växande formell hushållstjänstbransch existerar en fortsatt efterfrågan på informella tjänster. Här finns kunder, arbetsgivare och mellanhänder som letar efter den billigaste, mest rättslösa och ”flexibla” arbetskraften och som sextrakasserar utan rädsla för konsekvenser.

Det är hög tid att undersöka vad som verkligen händer på denna marknad. ■

Av Anna Gavanas.
Anna Gavanas är forskare vid Institutet för Framtidsstudier och publicerar under hösten en rapport om hushållstjänster och den informella ekonomin.

FOTO: JAN COLLSIÖÖ/SCANPIX.

Förenkla skattesystemet

Kraven på framtidens svenska skattesystem kan formuleras ungefär så här: det ska med internationellt konkurrenskraftiga skattesatser leverera de intäkter som behövs för att finansiera offentliga utgifter på en väsentligt högre nivå än dagens.

Av Kjell-Olof Feldt.
Kjell-Olof Feldt var Sveriges finansminister 1982–1990.

Det är numera väl belagt att efterfrågan på så kallade välfärdstjänster kommer att växa, inte bara av demografiska skäl utan också därför att befolkningens anspråk, liksom fram till i dag, fortsätter att öka: man vill ha bättre kvalitet, större tillgänglighet och valfrihet i utbildning, vård och omsorg. Likaså begär fler medborgare mer av socialförsäkringarna: de ska ge alla inkomsttrygghet på humana villkor.

Svaret på hur det ska åstadkommas finns i en enkel ekvation: ju bredare bas skatten tas ut på, desto lägre kan skattesatserna vara för att ge den önskade intäkten. Det svåra är att lösa ekvationen.

1990 års skattereform var ändå ett steg i rätt riktning. Skatteuttaget på arbetsinkomster sänktes väsentligt, ner till 30 procent för de flesta som enbart betalade kommunal skatt. Till detta lades en statlig skatt på de högsta inkomsterna som satte taket för marginalskatten till 50 procent. Basen breddades genom att utrymmet för hushållens skatteavdrag minskades, framför allt för räntekostnader. Skatten på företagens vinster sänktes från cirka 60 till 30 procent samtidigt som floran av avdrag och skatteflyktsutvägar kraftigt tuktades. Även på den mest ›

Återgå till enhetlig moms

Ett skattesystem ska uppfylla många mål: det ska finansiera offentliga utgifter, omfördela inkomster och konsumtionsmöjligheter, effektivisera resursanvändningen och några till.

Av Bengt Westerberg.
Bengt Westerberg är ordförande i styrelsen för Institutet för Framtidsstudier. Han var folkpartiledare när ”århundradets skattereform” genomfördes, och starkt engagerad i förhandlingarna om den.

I slutet av 1980-talet restes en rad frågetecken kring skattesystemets effektivitet. Det resulterade så småningom i ”århundradets skattereform” 1989–1990.

Reformen innebar enklare skatteregler. Skattebaserna breddades. Marginalskatterna sänktes. Principen ”hälften kvar” för den synliga inkomstskatten etablerades. Statlig skatt skulle betalas av endast 15 procent av inkomsttagarna. Enhetlig moms infördes. Skatten på sparande sänktes och avdragsmöjligheterna för utgiftsräntor begränsades. Bolagsskatten sänktes.

Sedan dess har över 500 ändringar av skattelagstiftningen genomförts, visar en ny rapport av Riksrevisionen. Många av dem bryter mot principerna i skattereformen. Även om situationen nu är långtifrån så allvarlig som i slutet av 1980-talet har det rests krav på en ny skattereform, och det finns goda skäl för det.

Från ”den underbara natten” till ”århundradets skattereform”: Kjell-Olof Feldt (t.v) och Bengt Westerberg (i profil t.h.) har funnits i de blocköverskridande skatteuppgörelsernas centrum i decennier. Här ses de tillsammans med Olof Palme, Ola Ullsten och Thorbjörn Fälldin vid skatteförhandlingar 1982. Knappt tio år senare skulle de båda engagera sig djupt i en överenskommelse mellan Socialdemokraterna och Folkpartiet om att reformera bland annat inkomstskatten och momsen. Feldt var då finansminister i den socialdemokratiska regeringen och Westerberg partiledare för Folkpartiet.

Nya undantag och särregler har gjort skattesystemet alltmer svårgenomskådligt. Avvikelserna har i regel beslutats med de bästa avsikter. Men de utlovade utvärderingarna av förändringarna har sällan genomförts. Man kan nog i flertalet fall misstänka att de avsedda effekterna inte har uppnåtts. Det är därför inte överraskande att många nu efterlyser en återgång till skattereformens principer.

En av de första stora avvikelserna var när matmomsen sänktes. Den avvikelsen har följts av flera andra när det gäller momsen.

Om man vill ha en moms som maximerar statens intäkter och bidrar till en rättvis inkomstfördelning, säger teorin att man bör ta ut högre skatt på varor och tjänster som har låg priskänslighet och på sådana som i högre grad konsumeras av personer med högre inkomster. Undantagen i Sverige går i regel på tvärs mot teorin. Det finns därför starka skäl för att återgå till en enhetlig moms. Andra och effektivare metoder kan användas för att stödja vissa grupper eller verksamheter.

Ett problem med den enhetliga momsen är att den missgynnar marknadsproduktionen av hushållsnära tjänster, det vill säga tjänster som man kan utföra själv. I Sverige har ›

Sedan århundradets skattereform 1990 har över 500 ändringar av skattelagstiftningen genomförts, visar en ny rapport av Riksrevisionen. Många av dem bryter mot principerna i reformen.

rörliga skattebasen, finansiellt kapital, sattes skattesatsen till 30 procent för inkomster och reavinster.

För att lösa ekvationen ökades belastningen på konsumtion: en enhetlig moms på 25 procent infördes på en mycket bred bas.

Dessa ganska radikala förändringar hade också ett annat syfte. Vi ville att de skatter folket åläggs skulle bygga på principer som var enkla att förstå och tillämpa. Och eftersom reformen var en uppgörelse över den politiska blockgränsen fanns förhoppningen att den skulle stå sig ett tag.

Tjugo år efteråt måste jag konstatera att så blev det inte riktigt. Förvisso finns grundstrukturen kvar. Men ekonomiska kriser och politiska maktstrider har satt sina spår. Det totala skatteuttaget har sänkts och beräknas i år bli 46 procent av BNP (jämfört med cirka 50 procent 1990). För den bedriften svarar främst det så kallade jobbskatteavdraget (2 procentenheter) och raden av undantag från enhetsmomsen. Till nedgången bidrar också att skatterna på fastigheter, finansiella tillgångar och arv har slopats.

För dessa förändringar finns både goda och dåliga skäl. Men den samlade innebörden är att viktiga skattebaser eroderats eller försvunnit. De många uppgifter skattesystemet tilldelats – att rädda sysselsättning, miljö, glesbygd och vissa näringar – har gjort systemet än mer komplicerat och svårgenomträngligt samtidigt som politiska motsättningar gör dess framtid högst osäker.

Holland har med en radikal reform visat att beskattning av avkastande tillgångar kan fungera även i en värld där kapital rör sig fritt över gränserna.

För ett land med höga ambitioner för sin levnadsstandard, sysselsättning och välfärd är detta inget bra utgångsläge i en värld med hårdnande konkurrens och allvarliga finansiella obalanser.

En ny skattereform måste ges två förutsättningar. Den ena är att vad som finns av vetenskaplig kompetens, nationellt och internationellt, släpps loss i grundliga och heltäckande analyser av vårt skattesystem och hur det ska kunna finansiera framtidens välfärdsstat i en öppen ekonomi. Den andra är att de politiska partierna låter den processen både ta den tid som behövs och motivera en vapenvila om skatterna, i varje fall om systemets strukturella egenskaper. Det

FOTO: LINDA FORSELL/SCANPIX.

problemet numera hanterats genom en särskild skattereduktion för vissa av dessa tjänster. Men varför ska det vara lägre skatt om bagaren bakar bullarna hemma i mitt kök än om jag köper dem i hans butik? Det finns goda skäl att försöka hitta en mer generell lösning som behandlar alla hushållsnära tjänster, var de än produceras, mer likformigt.

Det extra skiktet i den statliga beskattningen som infördes 1994, den så kallade värnskatten, tillkom som ett led i den ekonomiska krisbekämpningen. När krisen väl var över permanentades den med fördelningspolitiska motiv. En avskaffad värnskatt innebär självklart att personer med höga inkomster gynnas. Men det finns samtidigt mycket som tyder på att ett avskaffande skulle betala sig, det vill säga att skatteintäkterna snarast skulle öka. Om det stämmer ställs målet om ökade skatteintäkter mot målet att uppnå en viss fördelningspolitisk effekt.

Fastighetsskatten hanterades inte inom ramen för skattereformen. Den tycks ständigt vara under debatt.

Den danske professorn Peter Birch Sörensen har nyligen föreslagit att den nuvarande kommunala fastighetsavgiften, stämpelskatter och kapitalvinstskatt på eget boende borde ersättas med en ny fastighets-

borde kunna ske utan större ekonomiskt eller politiskt risktagande: de stora finansiella påfrestningarna ligger ännu en bra bit bort och väljarna börjar visa leda inför de ständiga improvisationerna i skattepolitiken.

När processen nått så långt att politikerna tar över måste de ena sig om att reformen avser hela skattesystemet; allt är förhandlingsbart. Om målet är ett enkelt skattesystem med breda baser och så låga skattesatser som möjligt borde de många avstegen från den enhetliga momsen vara en självklar angreppspunkt. De har skapat svåra gränsdragningsproblem och snedvridningar av konkurrensen.

Tekniskt är det enkelt – frågan är utredd sedan flera år. Problemet är att neutralisera de många särintressen som drivit fram avstegen. I ett fall, den låga momsen på mat, har enda motiveringen varit fördelningspolitisk. Det borde kunna lösas till en mycket lägre kostnad genom riktade transfereringar.Svårare blir det med inkomstbeskattningen, där det inkomstberoende grundavdraget gör det omöjligt att ha ett förvärvsavdrag och en skatteskala som angriper systemets marginaleffekter. En diskussion uppstår snabbt om vinnare och förlorare.

Men lösningen kan ligga i att bredda basen för beskattning av avkastande tillgångar. Utan skatt på arv, finansiella tillgångar och fastigheter har denna bas i stort sett krympt till noll. Det skapar både statsfinansiella och fördelningspolitiska problem om all tyngd måste läggas på inkomst av arbete medan den privata kapitalackumulationen fortsätter. Holland har med en radikal reform visat att beskattning av avkastande tillgångar kan fungera även i en värld där kapital rör sig fritt över gränserna. ■

FOTO: LARS PEHRSON/SCANPIX.

Kjell-Olof Feldt diskuterar skattefrågan mer ingående i rapporten *Mot en ny skattereform. Globaliseringen och den svenska välfärden*, 2009.

skatt på 1 procent, beräknad på en realistisk fastighetsvärdering. Förslaget är väl värt att pröva.

Det är också angeläget att studera socialförsäkringarna. De senaste långtidsutredningarna har diskuterat hur framtidens offentliga välfärd ska finansieras. Realinkomsterna för förvärvsarbetande förutses öka och det kan då vara naturligt att välfärdsutgifter i ökande utsträckning finansieras ur det ökade privata konsumtionsutrymme som skapas. Problemet är att de stora välfärdskonsumenterna är barn och äldre, som inte direkt får del av de ökade realinkomsterna.

Sjuk- och arbetslöshetsförsäkringarna är välfärdsarrangemang som exklusivt siktar in sig på personer i förvärvsaktiv ålder. Om man vill få ökat utrymme för skattefinansiering av insatser för framför allt barn och äldre kan man överväga att successivt ”privatisera” finansieringen av dessa försäkringar utan att samtidigt sänka de skatter/avgifter som i dag finansierar försäkringarna. Samtidigt går det att göra dem mer försäkringsmässiga genom en tydligare koppling mellan avgifter och förmåner.

Det finns en rad utmaningar att hantera inom ramen för en ny skattereform. Men om nya inslag ska vinna legitimitet är det angeläget att de – liksom 1989–1990 – förankras i forskning, grundliga statliga utredningar och diskussioner i partier och intresseorganisationer. ■

LITTERATURTIPS

Birch Sörensen, Peter, *Swedish tax policy, Recent trends and future challenges*. Stockholm: Finansdepartementet, Regeringskansliet, 2010. (Report to the expert group on public economics; 2010:4)

Enhetlig beskattning? [Utg. av] Riksrevisionen. Stockholm: Riksrevisionen, 2010.

FOTO: PETER FRENNESSON/SYDSVENSKAN–IBL.

Vad är optimal beskattning?

Hur tar man in skatter utan att det nämnvärt påverkar individernas och företagens agerande? Artikeln handlar om optimal beskattning som en väg att skapa skatteintäkter för att finansiera omfördelningen till samhällets behövande – utan att samhällsekonomin störs. Ekonomerna Thomas Aronsson, Spencer Bastani och Sören Blomquist presenterar forskningsfältet och diskuterar samspelet mellan inkomstskatter och varuskatter.

Av Thomas Aronsson, Spencer Bastani och Sören Blomquist.

Thomas Aronsson är professor i nationalekonomi vid Umeå universitet; Spencer Bastani är doktorand i nationalekonomi vid Uppsala universitet; och Sören Blomquist är professor i nationalekonomi vid Uppsala universitet.

Frågan om hur skattesystemet bör utformas för att på bästa sätt finansiera omfördelning är mycket viktig för samhällsekonomins funktionssätt. Optimal beskattning kan beskrivas i termer av att uppnå ett fördelningsmål – ofta kombinerat med ett krav på nettointäkt för andra ändamål än omfördelning – med så små effektivitetsförluster som möjligt (vilket preciseras mer utförligt nedan).

Vi kommer i den här artikeln att begränsa diskussionen till hur inkomstskatter i kombination med varuskatter kan användas för att omfördela inkomster på ett så effektivt sätt som möjligt, när den ekonomisk-politiska beslutsfattaren *inte* har fullständig information om individers produktivitet och därmed deras förmåga att tjäna inkomst. Inkomstskatten antas här vara ”icke-linjär”, så att skattebetalningen inte behöver variera proportionellt med inkomsten, medan varuskatterna antas vara ”linjära” i den bemärkelsen att skattesatserna är fixa och desamma för alla individer.

Vi väljer den infallsvinkeln av framför allt två skäl. För det första tror vi att det är informationsbrist snarare än restriktioner på skatteinstrumenten i sig (till exempel att skatten måste variera med inkomsten på ett specifikt sätt) som utgör den grundläggande begränsningen för att uppnå ekonomisk-politiska målsättningar. För det andra utgör kombinationen av icke-linjära inkomstskatter och linjära varuskatter en realistisk beskrivning av de skatteinstrument som används i många länder.

Idén om att utforma skattesystemet i syfte att ”uppnå ett fördelningsmål med så små effektivitetsförluster som möjligt” kräver precisering. Fördelningsmålet beskriver hur samhället väger ihop olika individers välfärd till en samhällelig välfärdsfunktion. Ett exempel är en ”utilitaristisk” välfärdsfunktion, där alla individers välfärd ges samma vikt; ett annat alternativ bygger på en idé av filosofen John Rawls och innebär att vi kan förbättra samhällets välfärd endast genom att förbättra för den sämst ställda individen. Effektivitetsförlusterna hänger samman med att skatter ger upphov till en kil mellan det pris köparen av en vara eller tjänst betalar och det pris säljaren erhåller; detta kan i sin tur ha oönskade effekter på människors incitament att till exempel utbjuda arbetskraft eller spara.

Utformningen av den optimala inkomstskatten görs dessutom under (åtminstone) två restriktioner. Den ena är den offentliga sektorns budget, det vill säga att inkomster och utgifter måste balansera, den andra är att individerna själva kan påverka sin inkomst och därmed punkt på skatteskalan.

Den moderna litteraturen om optimal inkomstbeskattning tar sin utgångspunkt i en studie av James Mirrlees från 1971. Vi tänker oss här ett fördelningsmål som kan uppnås genom att omfördela från högproduktiva till lågproduktiva individer och grupper. Ett centralt antagande är att den ekonomisk-politiska beslutsfattaren kan observera inkomster på individnivå, liksom produktivitetsfördelningen i

ekonomin som helhet. Produktivitet på individnivå kan däremot inte observeras; detta är privat information. Beskattningen kan därför inte baseras på produktivitet utan baseras i stället på inkomst, vilket naturligtvis kan påverka de beteenden som genererar inkomst (arbetstid respektive sparande) i icke-önskvärd riktning. Att individerna själva kan påverka sin inkomst, i kombination med antagandet att produktivitet är privat information, utgör en viktig restriktion i det ekonomisk-politiska beslutsproblemet.

Om den ekonomiska politiken syftar till att omfördela till förmån för lågproduktiva grupper, skulle individer med hög produktivitet kunna välja att härma personer med lägre produktivitet, det vill säga generera samma observerbara inkomst, och på så sätt erhålla högre nytta genom lägre skattebelastning. Detta begränsar naturligtvis möjligheten att omfördela inkomster: för att fördelningsmålen skall uppnås måste den här typen av härmningsbeteende undvikas. Vi kommer senare att illustrera hur den optimala skatteskalan skulle kunna se ut under vissa givna förutsättningar.

Vilken roll spelar varuskatter när vi kan omfördela med en inkomstskatt? Den moderna teorin för varubeskattning utvecklades också av James Mirrlees 1976 och har därefter vidareutvecklats av ett flertal forskare. Notera att inkomstskatter och varuskatter är två delar av samma skattesystem och att de därför bör utformas simultant. Precis som inkomstskatten kan varuskatter användas för att motverka de incitament till härmningsbeteende som diskuterades ovan.

Låt oss exemplifiera med hjälp av ett specialfall bestående av endast två produktivitetstyper: låg respektive hög. En högproduktiv person sägs härma en lågproduktiv person genom att deklarera samma inkomst som den lågproduktive.

Fördelningsmålet beskriver hur samhället väger ihop olika individers välfärd till en samhällelig välfärdsfunktion. Ett exempel är en ”utilitaristisk” välfärdsfunktion, där alla individers välfärd ges samma vikt.

Forskarprofilen:

”En modell som simulerar individers livstid”

Elisa Baroni arbetar med något som kan beskrivas som ett samhällsvetenskapligt laboratorium. Forskarna har en modell som simulerar individers livstid och använder sig av uppgifter om befolkningsstruktur, utbildning, arbetsmarknad och annat.

Med detta som grund laborerar Elisa och hennes kollegor med förändringar i till exempel skattenivåer, inkomster eller pensionssystem, och där de undersöker hur det kan ge följdverkningar på andra områden, till exempel fattigdom bland de äldre.

Elisa betonar att modellen, trots sin teoretiska karaktär, kan säga mycket bland annat om hur förändringar i pensionssystemet kan komma att påverka oss som individer.

– Modellen hjälper oss att se mönster, identifiera problem och effekter i samhällssystemet, säger Elisa. Mönster som i efterhand tycks uppenbara kan vara ytterst svåra att hitta utan modellens hjälp. Därefter går vi vidare med djupare forskning och analys.

Modellen togs i första hand fram för att analysera konsekvenser för samhället som uppstår när befolkningen blir allt äldre, men den har visat sig användbar på fler områden.

– Vi laborerade till exempel med finanskrisens parametrar och fann att pensionerna skulle sänkas, något vi redan sett i verkligheten. Dessutom kan vi beräkna hur stora skillnader det blir i effekterna för olika åldersgrupper.

– Resultatet visar också att osäkerheten i pensionssystemet kommer att kvarstå under längre tid än vi kanske tidigare trott. Det är en fråga som verkligen bör undersökas vidare, säger Elisa.

Modellen är särskilt användbar eftersom den inkluderar samhällskostnader över längre tid.

– Vi hoppas förstås att fler ska använda vår modell som verktyg för forskning, avslutar Elisa. ■ /H.Z.S.

Institutet för Framtidsstudier har närmare femtio forskare knutna till sig. Här får du bekanta dig med nationalekonomen Elisa Baroni.

Hon disputerar snart på avhandlingen *Micro-based simulation of the life cycle for assessing the redistributive impact of social welfare policies. Two applications for Ireland and Sweden.*

Katastrofer
Tema för Framtider nr 4/2010

Förödande jordbävningar, oljeutsläpp och översvämningar – 2010 har präglats av omfattande katastrofer. Årets sista nummer tar sig an detta ämne från flera utgångspunkter.

Ur innehållet:

- Hur kan samhället förbereda sig för katastrofer?
- Vår paradoxala syn på risker, kriser och katastrofer
- Katastrofer och konspirationsteorier
- Hälsomässiga konsekvenser av att överleva en katastrof
- Miljöhot i historisk belysning

Numret finns hos våra prenumeranter den 3 december.

Tema skatter:

Åsa Hansson om det svenska skattesystemet i en **internationaliserad** värld |
Vem ska **finansiera** välfärden? Daniel Hallberg ställer frågan |

Joakim Palme om **framtida förändringar** av skattemodellen |
Åsa Gunnarsson om ett skattesystem **designat för män** |

Kjell-Olof Feldts och Bengt Westerbergs **recept** för framtidens skattepolitik |
Optimal beskattning – Thomas Aronsson, Spencer Bastani och Sören Blomquist

om ett skattepolitiskt dilemma | Nina Ewalds diskuterar svåra avvägningar kring **pensionssystemet** | **Medierna** sätter agendan hävdar Dino Viscovi |

Dessutom: Anne-Marie Pålsson i **Framtider Essä** och
Anna Gavanas om städbranschens **dolda sida**

Framtider är en populärvetenskaplig tidskrift
från Institutet för Framtidsstudier